

Dr hab. Ewa Pancer-Cybułska, prof. UE
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
Mgr Anny Berezki
**Wykorzystanie środków Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki na kształcenie ustawiczne
w kontekście potrzeb rynku pracy**
napisanej pod kierunkiem naukowym
prof. US dr hab. Barbary Kryk

1. Wybór i znaczenie problematyki badawczej

W dobie globalizacji rola niektórych czynników rozwoju, takich jak np. wiedza, kapitał ludzki czy kapitał społeczny wzrasta istotnie, nie tylko w ujęciu teoretycznym, ale i empirycznym. Istnieją liczne przykłady wymiernych korzyści inwestowania w rozwój wiedzy i - od pewnego czasu - także w kształcenie ustawiczne, co potwierdza literatura przedmiotu, jednak zróżnicowanie w tym zakresie jest na świecie bardzo duże. Głównie wynika to z różnic w poziomie inwestowania w sferę B+R w danym kraju, a to z kolei zależy od osiągniętego już poziomu gospodarki i przyjętej strategii rozwoju. Odpowiedzialność za powiększanie i efektywne wykorzystanie bogactwa, którym jest wiedza spoczywa na wszystkich, na każdym z nas indywidualnie oraz - w sposób szczególny - na tych, którzy dysponują środkami na finansowanie jej rozwoju. Jeśli mowa o władzach regionalnych, to ich odpowiedzialność w tym zakresie oznacza skuteczną realizację strategii rozwoju regionu, ze szczególnym naciskiem na funkcjonowanie rynku pracy oraz kształcenie i edukację, w tym kształcenie ustawiczne pod kątem potrzeb rynku. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju regionu jest ściśle związane, a nawet uzależnione od przyjętej polityki rynku pracy nie tylko obecnie, ale także w przyszłości, co nadaje tym działaniom szczególne długofalowe znaczenie.

Wspieranie kształcenia ustawicznego jako czynnika stymulującego rozwój rynku pracy i jego zrównoważone funkcjonowanie jest zatem zagadnieniem ważnym, zyskującym wciąż na znaczeniu zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Dotyczy to zwłaszcza obszarów borykających się z wieloma problemami rozwojowymi, poszukujących swoich przewag konkurencyjnych i właściwej strategii rozwoju, jak województwo zachodniopomorskie.

Wybór problematyki badawczej przez mgr Annę Berezkę należy zatem uznać za trafny. Należy podkreślić złożoność i trudność tego przedsięwzięcia w odniesieniu do dostępnych danych i okresu badań. Ocena wpływu środków POKL skierowanych na kształcenie ustawiczne na równowagę

ryнку pracy w woj. zachodniopomorskim jest uzasadniona względami teoretycznymi i praktycznymi, np. możliwością wykorzystania w polityce rozwoju na szczeblu regionalnym czy w polityce miejskiej. Chodzi o wskazanie warunków i metod skutecznej współpracy w zakresie rozwiązywania problemów rynku pracy, zwłaszcza dostosowania kształcenia do jego potrzeb wynikających z przyjętej strategii rozwoju województwa zachodniopomorskiego. Z tego punktu widzenia rozprawa doktorska mgr Anny Berezki prezentuje oryginalny punkt widzenia, dostarcza wniosków i rekomendacji do praktycznego wykorzystania, nie tylko o charakterze teoretycznym.

2. Cele, zadania i hipoteza badawcza

Założenia metodologiczne rozprawy zostały sformułowane we wstępie, który zawiera kolejno: uzasadnienie wyboru tematu, cel główny i pomocniczy, hipotezę badawczą, następnie opis struktury i metod badawczych. Celem głównym rozprawy jest: (cyt.) „próba odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu środki z POKL na kształcenie ustawiczne przyczyniły się do zrównoważenia rynku pracy województwa zachodniopomorskiego”. Sformułowano także cel pomocniczy, którym jest (cyt.): „ocena efektywności wykorzystania środków z POKL na kształcenie ustawiczne w kontekście zrównoważenia badanego rynku pracy”. Uważam, że cel pomocniczy i główny są w dużym stopniu tożsame, zastanawiam się dlaczego cel pomocniczy został w ogóle sformułowany (mieści się w zakresie celu głównego). Autorka formułuje hipotezę badawczą w brzmieniu: „środki z POKL na kształcenie ustawiczne pozytywnie oddziałują na zrównoważenie rynku pracy”; sformułowanie jest bardzo ogólne, niedoprecyzowane, chociaż domyślamy się, że chodzi o rynek pracy woj. zachodniopomorskiego, to już okres tego pozytywnego oddziaływania nie jest oczywisty. Użycie zwrotu „pozytywne oddziaływanie” niesie różne skojarzenia, jest pojemne i wieloznaczne, nie zostało jednak wyjaśnione we wstępie. W dalszej części Autorka pisze, że (cyt.) „w celu zweryfikowania celów i potwierdzenia hipotezy niezbędne było wykonanie zadań badawczych”. Pomijając niezręczność sformułowania, należy zauważyć, że cele się osiąga, a hipotezy weryfikuje (albo testuje, czy potwierdza ich prawdziwość). Zadania badawcze składają się *de facto* na koncepcję rozprawy, której uzupełnieniem są metody wymienione w końcowej części wstępu (dość ogólnie jednak, np. statystyka opisowa, szereg badań empirycznych). Przedmiotem badania jest efektywność wykorzystania funduszy unijnych w kontekście zrównoważenia rynku pracy, ale nie objęto badaniem całego województwa, tylko wybrane trzy powiatowe jednostki administracyjne uznane za kluczowe – miasto Szczecin, miasto Koszalin oraz powiat koszaliński. Autorka pisze, że jest to podyktowane potrzebami pracy, perspektywą doboru próby badawczej oraz dużym zróżnicowaniem stopy bezrobocia w województwie. Taka argumentacja nie jest przekonująca, a na pewno nie jest oczywista, wymaga lepszego uzasadnienia. Wątpliwe jest powoływanie się na wysoką stopę bezrobocia jako podstawę wyboru do badania dwóch największych miast regionu ze stosunkowo

małym problemem w sytuacji, gdy od lat w krajowej czołówce bezrobocia znajdowały się powiaty białogardzki, łobeski, pyrzycki czy choszczeński.

W dalszej części wstępu znajdujemy omówienie treści poszczególnych rozdziałów pracy.

3. Układ i treść pracy

Rozprawa doktorska mgr Anny Berezki ma objętość 358 numerowanych stron, na które składa się: wstęp, sześć rozdziałów, wnioski końcowe, aneks, streszczenie, bibliografia, spisy rysunków, tabel oraz wykresów.

Pierwszy rozdział pracy jest zatytułowany: „Koncepcja kształcenia ustawicznego w realizacji wyzwań UE” (s. 10-43). Tytuły czterech podrozdziałów wskazują na omówienie jednej z zasadniczych dla rozprawy kategorii, jaką jest kształcenie ustawiczne. Przyjęto tu perspektywę europejską, następuje konfrontacja wyzwań rozwojowych UE z kształceniem ustawicznym na tle uwarunkowań prawnych (tab. 1.3, dobry przegląd dokumentów). Rozdział ten ma charakter faktograficzny, bazuje na dokumentach programowych UE oraz literaturze przedmiotu. W punkcie 1.2 Autorka zawarła teoretyczne aspekty dotyczące kształcenia ustawicznego w ujęciu historycznym, a w ostatnim punkcie 1.4 omawia związki kształcenia ustawicznego z rynkiem pracy, chociaż nie wynika to z tytułu tego podrozdziału, a powinno. Rozdział kończy się podsumowaniem, w którym podkreśla się rolę kształcenia ustawicznego w polityce i funkcjonowaniu UE oraz konieczność systemowego podejścia do tej kwestii we wszystkich krajach członkowskich.

Drugi rozdział pracy pt.: „Polski wymiar kształcenia ustawicznego” (s. 44-79) jest kontynuacją wątków z pierwszego rozdziału, ale w odniesieniu do Polski. Tytuł uważam za niezręczny i niezrozumiały (kształcenie ustawiczne w polskich realiach). Rozdział zawiera trzy podpunkty, pierwszy z nich omawia przeobrażenia polskiego systemu kształcenia począwszy od XVIII wieku do czasów współczesnych, następne - aspekty prawne i systemowe kształcenia ustawicznego w Polsce. Rozdział ten, podobnie jak pierwszy jest dobrze udokumentowany, również ma charakter teoretyczny, literaturowy, ale i faktograficzny. W podsumowaniu Autorka zwraca uwagę na niezbędne warunki związane z upowszechnieniem koncepcji kształcenia ustawicznego w Polsce, dotyczące systemu edukacji i oświaty oraz kompetencji kadry nauczycielskiej i menedżerskiej w oświacie.

Trzeci rozdział pt.: „Kształcenie ustawiczne a rynek pracy – aspekty teoretyczne” (s. 80-139) składa się z czterech podrozdziałów, odnosi się do drugiej kategorii kluczowej dla rozprawy, jaką jest rynek pracy. Zawiera, podobnie jak poprzednie, przeplatające się wątki teoretyczne (dwa pierwsze punkty) i empiryczne (dwa ostatnie). Również w tym rozdziale faktografia dotyczy Polski, analizę prowadzi się na poziomie ogólnym, ale niektóre kwestie mają wymiar szczegółowy (np. absolwenci OHP w latach 2009-2015 w podziale na 7 kategorii, tab. 2.4). Rozdział stanowi kompendium wiedzy na temat rynku pracy w Polsce w ujęciu modelowym, w świetle teorii ekonomii oraz statystyki. Nie

zawiera porównania sytuacji na polskim rynku pracy do innych krajów, ani nie pokazuje struktury w ujęciu regionalnym (województw), co z pewnością jest tu potrzebne do uzyskania całości obrazu rynku pracy. W podsumowaniu Autorka podkreśla rolę kształcenia ustawicznego w ujęciu „przez całe życie” oraz konieczność dostosowania systemu do standardów UE.

Rozdział czwarty zatytułowany „Fundusze unijne na kształcenie ustawiczne a polityka zatrudnienia w Polsce” (s. 140-190) stanowi kolejny fragment, ważny dla dysertacji. Autorka przedstawia najpierw EFS jako instrument polityki zatrudnienia w UE, potem zależności między polityką zatrudnienia i polityką kształcenia, a na zakończenie omawia aktywną politykę państwa na rynku pracy (rozumianą jako aktywizacja bezrobotnych). Znajdujemy tu opis instytucji rynku pracy oraz instrumentów i usług, którymi one dysponują. Uważam, że kolejność punktów w tym rozdziale powinna być odwrotna. Fundusze unijne, głównie EFS, są ważnym źródłem finansowania polityki rynku pracy, ale nie jedynym (pytanie - czy najważniejszym?), natomiast powstaje wrażenie, że polityka ta jest oparta na środkach europejskich. W rozdziale dominuje analiza dokumentów (ujęcie teoretyczne i programowe), głównie „Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy”, znajdujemy też tabelę nt. efektywności zatrudnieniowej podstawowych form aktywizacji zawodowej bezrobotnych w latach 2008 i 2015 dla Polski oraz w rozbiciu na województwa (tab. 4.4 i 4.5).

Rozdział piąty pt. „Charakterystyka rynku pracy wybranych powiatów” (s. 191-241) zawiera obszerną specyfikę powiatowych rynków pracy na tle województwa oraz analizę dynamiki bezrobocia i przemiany w strukturze zatrudnienia. Istotą tego rozdziału są dwa następne podpunkty: 5.3 dotyczący monitorowania rynku pracy z wykorzystaniem ustawowych instrumentów, jak monitoring zawodów nadwyżkowych i deficytowych oraz – 5.4 omawiający działania PUP na rzecz bezrobotnych z zakresu kształcenia ustawicznego. Znajdujemy tu ilustrację problemów funkcjonowania służb zatrudnieniowych na rynku pracy, np. wobec różniących się informacji dostarczanych przez monitoring zawodów nadwyżkowych i deficytowych oraz barometr zawodów.

W rozdziale szóstym Autorka prezentuje wyniki badania odnoszącego się do podstawowej kwestii w jej rozprawie, jaką jest „Znaczenie środków z POKL w równoważeniu badanych rynków pracy” (s. 242-310). Znajdujemy tu syntetyczną analizę środków POKL wykorzystanych na badanym obszarze oraz ocenę efektywności środków wydatkowanych na kształcenie ustawiczne w kontekście równoważenia rynku pracy. Rozdział zamyka punkt zawierający ocenę i prognozę oddziaływania dofinansowania kształcenia ustawicznego na równoważenie rynku pracy. Kwestia efektywności wykorzystania środków POKL została sprowadzona do poprawności ich wydatkowania przez PUP-y oraz celowości realizacji projektów przez szkoły wyższe, głównie z zakresu kierunków zamawianych. Autorka przedstawia także wielowymiarowe modele analityczne oraz prognostyczny, opracowane dla zmiennych zero-jedynkowych, w celu badania wpływu POKL na zmiany na rynku pracy.

Piąty i szósty rozdział pracy zawierają wyniki własnych badań Doktorantki prowadzonych w oparciu o przyjęte założenia. Mają one charakter empiryczny, zawierają także część analityczną oraz wnioski wynikające z przeprowadzonych badań. Autorka szczegółowo rozpatruje projekty współfinansowane ze środków EFS (w ramach komponentu regionalnego i krajowego) wskazując ich wpływ lub brak wpływu na rynek pracy. Pytanie do Autorki: Co przedstawia wykres 6.1? Czy jego tytuł i opis są prawidłowe?

Merytoryczną część pracy zamykają „Wnioski końcowe”, gdzie Autorka zawarła wnioski z badań, w większości już wcześniej sygnalizowane w zakończeniu poszczególnych rozdziałów.

Autorka wykazała w bibliografii ponad 400 różnych pozycji literatury, wśród których dominuje aktualna literatura książkowa (również obcojęzyczna) stanowiąca kanon, pod nazwiskami autorów rozpoznawalnych i ważnych dla rozwoju omawianej dziedziny. W spisie wyodrębniono takie kategorie, jak: literatura (280), akty prawne (130), netografia. Należy uznać, że Doktorantka dotarła do kluczowej literatury z badanego zakresu, chociaż czasami za pośrednictwem innych autorów zamiast bezpośrednio do źródeł.

Biorąc pod uwagę strukturę pracy, tytuły i zawartość poszczególnych rozdziałów, skłaniam się ku stwierdzeniu, że tytuł rozprawy powinien być sformułowany inaczej, akcent powinien być położony na kształcenie ustawiczne i rynek pracy, zamiast na środki POKL, służące finansowaniu przedsięwzięć z tego zakresu.

4. Oryginalność rozwiązania problemu badawczego

Zgodnie z wymaganiami ustawowymi rozprawa doktorska musi stanowić oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. W pracy Anny Berezki najważniejszym problemem jest ustalenie w jakim stopniu środki POKL wydatkowane na kształcenie ustawiczne wpłynęły na równowagę rynku pracy wybranych powiatów województwa zachodniopomorskiego w okresie 2008-2015. Oceniając sposób rozwiązania problemu badawczego postawionego w rozprawie należy uznać, że w świetle przyjętych założeń metodycznych udało się osiągnięcie wyznaczonego celu. Zakres i sposób omawiania wątków teoretycznych oraz przeprowadzone badania o charakterze empirycznym należy potraktować jako dowód właściwego rozeznania Doktorantki w omawianej problematyce. Wzięcie pod uwagę takich czynników opisujących badane powiaty, jak: monitoring zawodów, zmiany w ewidencji REGON, saldo migracji oraz popyt i podaż na rynku pracy, stanowiło podstawę do formułowania ocen i wniosków. Spośród opracowanych wielowymiarowych modeli dla zmiennych 0-1 jeden został uznany za istotny (poprawny) w sensie statystycznym. Pozwoliło to potwierdzić wpływ środków z POKL na wzrost liczby podjęć pracy, czyli na poprawę sytuacji na rynku pracy Szczecina. Prezentowane w pracy badania są szczegółowe i rozległe, przeprowadzone analizy cechuje wnikliwość i dokładność oraz - generalnie -

poprawność wnioskowania (w rozdz. 6.3 znajdujemy częściowe potwierdzenie hipotezy badawczej), mało jest, jednak, wniosków o charakterze syntetycznym.

Jeśli chodzi o sposób osiągnięcia głównego celu pracy, to w mojej opinii zabrakło w analizach ustosunkowania się do czynnika czasu. Autorka zajmuje się równoważeniem rynku pracy, nie znalazłam jednak określenia co przez to rozumie, biorąc pod uwagę, że jest to twór dynamiczny, jaką rolę odgrywa w tym procesie czas i zjawisko inercji, którym cechuje się wszelka działalność instytucji publicznych. Czym jest uzasadnione liczenie współczynnika korelacji Pearsona dla zależności miesięcznych wydatków z POKL i miesięcznych przyrostów (raczej zmian) stopy bezrobocia? Również ograniczenie się w badaniach do stopy bezrobocia rejestrowanego powinno być wyjaśnione, gdyż nie jest to jedyny miernik zjawiska bezrobocia, a BAEL? Wybór był oczywisty ze względu na dostęp do danych statystycznych, ale nie zaszkodziłoby pokazać, jak kształtuje się BAEL w województwie zachodniopomorskim, oraz jak zjawisko szarej strefy wpływa na funkcjonowanie rynku pracy w tym województwie.

Chyba łatwiej wskazać czego jest za dużo w rozprawie niż czego brakuje, a jednak, dla poprawności analizy zabrakło struktury środków europejskich, czyli pokazania jaki udział ma EFS w finansowaniu polityki spójności na poziomie europejskim (UE) oraz w Polsce. Podobnie, niezbędna jest struktura środków na politykę rynku pracy i udział środków POKL w tych kwotach, żeby mieć obraz tego, kto ponosi ciężar finansowania polityki zatrudnienia. Przedstawione powyżej zastrzeżenia nie umniejszają oceny walorów rozprawy, której cel osiągnięto w sposób satysfakcjonujący.

Trzeba podkreślić, że w rozprawie znajdujemy kompleksowe podejście do kształcenia ustawicznego jako czynnika niezbędnego współcześnie do poprawy sytuacji na rynku pracy i jego równoważenia. Autorka omawia różne formy aktywizacji bezrobotnych dostępne w ramach kształcenia ustawicznego i analizuje ich skuteczność w procesie wychodzenia z bezrobocia w konkretnych realiach powiatów województwa zachodniopomorskiego. Należy też podkreślić, że kształcenie ustawiczne zostało omówione w rozprawie w różnych aspektach teoretycznych, na tle różnych systemów kształcenia i edukacji w Polsce i Europie, w ujęciu historycznym, w sposób kompetentny i wyczerpujący. Jest to niewątpliwie wartość dodana pracy doktorskiej mgr Anny Berezki.

Uwagi natury polemicznej

Lektura pracy, w której poruszono tak wiele ważnych wątków, pochodzących z różnych obszarów badawczych, skłania, co oczywiste, do pewnych pytań natury polemicznej, dotyczących rozwiązywania omawianych problemów. Zasygnalizowane poniżej pytania wymagają zastanowienia, bo na ogół nie ma na nie oczywistych czy jednoznacznych odpowiedzi.

Z punktu widzenia oceny rezultatów badawczych rozprawy chodzi głównie o opinię Autorki na temat roli powiatów w zakresie nie tylko polityki zatrudnienia ale szerzej – polityki rozwoju w Polsce, a szczególnie w województwie zachodniopomorskim (w kontekście wyboru powiatów za podstawowe obiekty badawcze). Czy powiaty rzeczywiście mają warunki aby pełnić aktywną rolę w odniesieniu do równoważenia rynku pracy? Ustawa o samorządzie powiatowym i praktyka funkcjonowania samorządów nie daje powiatom znaczących uprawnień w zakresie działań prorozwojowych.

Interesujące jest, jak Doktorantka postrzega związki między polityką pracy, polityką zatrudnienia i polityką rynku pracy? Czy są tożsame, czym się różnią a co je łączy?

Czy napływ środków finansowych z UE jest niezbędny dla funkcjonowania polskiego rynku pracy w wymiarze lokalnym i regionalnym?

Czy dostrzegalne są obecnie efekty projektów realizowanych ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach PO KL w poszczególnych badanych powiatach?

Jak wpłynęły na zatrudnienie projekty wspierające rozwój przedsiębiorczości (stanowiące najdroższą formę wsparcia), czy były efektywne?

Jeśli chodzi o ocenę przedsiębiorczości, czy rzeczywiście liczba podmiotów w REGON jest miarodajnym miernikiem? W jakiej perspektywie?

W analizach pojawia się przede wszystkim kwestia aktywizacji bezrobotnych, choć w tytule rozprawy mamy powołanie na potrzeby rynku pracy. Jak Doktorantka widzi związki między stopą bezrobocia a stopą zatrudnienia (w świetle stwierdzenia ze s. 241)? Dlaczego „Gwarancje dla młodzieży” nie znalazły się w sferze zainteresowań i badań?

5. Inne uwagi

W podstawowym tekście pracy zamieszczono 31 tabel (plus 7 w Aneksie), 22 rysunki i 28 wykresów. Jedyne zastrzeżenie, jakie można skierować pod adresem Autorki w tej kwestii dotyczy nie strony merytorycznej, ale edycyjnej niektórych wykresów; ich czytelność jest niewielka ze względu na umieszczenie w jednym diagramie zbyt wielu obiektów lub podobny, pokrywający się przebieg analizowanych zjawisk. Jeśli chodzi o język i styl pisarski, to należy podkreślić, że jest poprawny, jasny i komunikatywny. Zauważone usterki, to np. modeli zamiast modeli (s. 9), „do zawodów (...) należeli” (s. 224-225), ilość osób zamiast liczba (tab. 5.12 i 5.13). Zwraca uwagę staranna strona techniczno-redakcyjna pracy, podstawowe reguły interpunkcyjne są w zasadzie przestrzegane, ale nie obyło się bez usterek polegających głównie na braku przecinków (np. w konstrukcji „zarówno, jak i”, np. s. 10, 207, 212, 217, 219, 296), znaleziono literówki (np. s. 6, 198, 207, 212, 236, 238, 240, 256, 261, 262, 296), błędy w nazwiskach (Grewiński, Zombirt - s. 141 oraz spis literatury). Zastanawia sposób użycia słowa zagranica w znaczeniu za granicą (s. 79, 201), co jest źródłem błędów. W

pierwszym przypisie inicjały imion autorów powinny być na początku przed nazwiskami (tak jak jest to zrobione w całej pracy), jest to jedyny taki przypadek, ale pod numerem 1. Dość częste są braki spacji powodujące zbitki wyrazowe (głównie przed nawiasem, np. s. 205, 206, 209, 225, 233, 234, 238, 240). Fragment tekstu na s. 274 został napisany inną czcionką.

Inny nieco charakter ma uwaga dotycząca niewłaściwej miary użytej przy opisie zmian dynamiki, Autorka pisze o %, podczas gdy są to punkty procentowe (p.p.), dotyczy to np. analizy na s. 187, 209, 221, 254, 310.

Ogólna ocena strony technicznej rozprawy jest jednak wysoka, biorąc pod uwagę objętość tekstu i liczbę zauważonych usterek.

6. Konkluzja

Konkludując stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Anny Berezki spełnia wymagania zdefiniowane wobec prac doktorskich w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego, którym jest ocena wykorzystania środków POKL na kształcenie ustawiczne w kontekście potrzeb rynku pracy w województwie zachodniopomorskim w okresie 2008-2015. Rozprawa spełnia także pozostałe wymagania ustawowe, potwierdza niezbędną wiedzę mgr Anny Berezki w dziedzinie ekonomii oraz odpowiednie kompetencje w zakresie samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

W związku z tym wnoszę o dopuszczenie rozprawy do publicznej obrony.

Wrocław, 26 listopada 2018 r.

